

Olga Sewillo

„I know my rights!” – głos narodu kurdyjskiego a nacjonalizm turecki. Edukacja w języku rodzimym, jako szansa na lepsze jutro

1. Kurdystan i Kurdowie

Współcześnie teren określany mianem Kurdystanu znajduje się na obszarze czterech bliskowschodnich państw: Turcji, Iraku, Syrii oraz Iranu, które odpowiednio nazywane są: Kurdystanem Północnym (*Bakurê Kurdistanê*), Południowym (*Başûrê Kurdistanê*), Zachodnim (*Rojavayê Kurdistanê*) oraz Wschodnim (*Rojhilatê Kurdistanê*)¹. Powszechnie mówi się, iż Kurdowie nigdy nie stworzyli swojego państwa na Bliskim Wschodzie. Było to spowodowane brakiem poczucia idei narodowych (w rozumieniu europejskim) wśród grup etnicznych, które zamieszkiwały ten geopolityczny region w okresie poprzedzającym XX wiek². Jednakże dążenie do powstania pewnej

¹ L. Dzięgiel, *Węzeł kurdyjski. Kultura. Dzieje. Walka o przetrwanie*, Universitas, Kraków 1992, s. 7.

² Po tym jak powstało Imperium Osmańskie na terenie Turcji, Iraku i Iranu funkcjonowało wiele niezależnych księstw kurdyjskich. Nigdy jednak nie rościły one prawa do wzajemnego zjednoczenia, na gruncie polityki realizowały własne interesy. Więcej na ten temat patrz: J. Zdanowski, *Historia Bliskiego Wschodu w XX wieku*, wyd. Ossolineum, Wrocław 2010, s. 10–15. Na wzrost świadomości narodowej na Bliskim Wschodzie miały wpływ wydarzenia z Europy Zachodniej oraz zmiana układu sił politycznych po rozpadzie Imperium Osmańskiego, wtedy bowiem powstały nowe państwa. Do końca XIX w. idee narodowe były rozpowszechnione jedynie w kręgach intelektualistów i emigrantów, którzy znajdowali się w mniejszości.

państwowości można zauważyć w latach 40-tych XIX w., gdy na terytorium Imperium Osmańskiego miało miejsce kurdyjskie powstanie Bedyrchana, jako próba uniezależnienia się od sułtanatu. W 1945 r. w Iranie powstała tzw. Republika Machabadzka, która utrzymała się przez rok dzięki wsparciu finansowemu ze strony ZSRR. Był to pierwszy i w zasadzie ostatni niezależny twór polityczny Kurdów w dziejach. Ze względu na niego, można jednak mówić o ewoluowaniu idei narodowej wśród mieszkańców różnych części Kurdystanu, która następnie była realizowana poprzez zakładanie wielu partii politycznych, na przykład na terenie Iraku, oraz prezentowanie różnych teorii dotyczących państwa kurdyjskiego (federacja, autonomia, republika, niepodległość). Spuścizną tej aktywności politycznej jest obecnie Region Kurdystanu w Iraku, który powstał w ramach Irackiej Federacji, w 2003 roku.

Kurdowie to jeden z najliczniejszych narodów nieposiadających własnego państwa. Większość hipotez dotyczących ich pochodzenia dowodzi, iż wywodzą się od indoeuropejskich ludów irańskich, które przybyły na tereny współczesnej Turcji, Iraku i Iranu około 7 tysięcy lat temu³. Jednak polityczna nazwa Kurdystan została użyta po raz pierwszy dopiero w XII w. przez sułtana Sandzira, który określił tym mianem jedną z prowincji, znajdującą się pod panowaniem dynastii seldżuckiej⁴. Obecnie liczbę Kurdów szacuje się na około czterdzieści milionów, z czego aż dwadzieścia pięć zamieszkuje terytorium Turcji⁵.

Język kurdyjski należy do grupy języków irańskich (północno-zachodnich) i jest spokrewniony z językiem perskim. Można go

³ Niektóre hipotezy dowodzą także, iż Kurdowie pochodzą od Medów.

⁴ Pierwsza wzmianka o „krajnie Kurdów” zamieszkujących północno-zachodnią część Mezopotamii pojawia się w źródłach sumeryjskich pochodzących sprzed 2 tysięcy lat p.n.e.

⁵ Brak rzetelnych statystyk sprawia, iż powyższe dane należy potraktować szacunkowo.

podzielić na cztery podstawowe dialekty: kurmandzi, sorani, hawrami, dimli (zaza), przy czym ostatni z nich należy do innej grupy języków⁶. W zależności od regionu dialekty te zapisywane są za pomocą trzech różnych alfabetów: arabskiego (Syria, Irak, Iran), łaciny (Turcja) oraz cyrylicy (na przykład Armenia, którą zamieszkuje liczna diaspora kurdyjska). Ponadto Kurdowie nie są jednolici pod względem religijnym. Reprezentują, bowiem takie wyznania jak: islam sunnicki i szyicki (Turcja, Irak, Syria, Iran), alewizm (Turcja, Syria), jazydyzm (Turcja, Irak) oraz Ahl-e Haq (Irak, Iran).

2. *Polityka Turcji wobec Kurdów*

Wraz z początkiem I wojny światowej można mówić o upadku Imperium Osmańskiego, którego sułnat trwał prawie czterysta lat (od zdobycia Kairu przez Selima Groźnego w 1517 r.). Przystąpienie Turcji do walki po stronie Państw Centralnych (Niemiec i Austro-Węgier) miało znaczące konsekwencje dla jej późniejszego rozwoju politycznego, na co złożyły się także wcześniejsze wydarzenia takie jak: Rewolucja Październikowa w Rosji (1905 r.), Rewolucja Konstytucyjna w Iranie (1906–1911 r.), wojny bałkańskie (1909–1913 r.) oraz Rewolucja Młodoturecka (1908–1909 r.), której bezpośrednim efektem było przejście pełnej władzy w kraju przez Komitet Jedności i Postępu (İttihad ve Terakki Cemiyeti, 1913 r.)⁷, a następnie proklamowanie Republiki Tureckiej w 1923 roku.

⁶ Dwa ostatnie dialekty zaliczane są do podgrupy południowej, północno-zachodnich języków irańskich. Przypuszcza się, iż dialektem zaza posługiwali się Dajlamici, którzy przybyli na tereny Anatolii znad południowego wybrzeża Morza Kaspijskiego.

⁷ Powstały w latach 90-tych XIX w. Komitet Jedności i Postępu na początku swojej działalności politycznej był otwarty na inne narodowości niż turecka, jednak w latach późniejszych propagował radykalny nacjonalizm turecki oraz miał negatywny stosunek do tożsamości kurdyjskiej.

Po zakończeniu I wojny światowej, 10 sierpnia 1920 r. pomiędzy Państwami Centralnymi a Państwami Ententy został podpisany traktat pokojowy w Serves, który zakładał powstanie państwa kurdyjskiego (rozdział III, art. 62–64). Miało ono graniczyć od północy z niezależną Armenią, która miała obejmować wschodnie tereny Anatolii. Jednak te założenia nie powtórzyły się w kolejnym traktacie, podpisanym 24 lipca 1923 r. w Lozannie. Na jego mocy ziemie kurdyjskie zostały rozdzielone pomiędzy trzy państwa: Turcję, Irak i Iran (później uwzględniona została także Syria), a w Turcji za oficjalne zostały uznane tylko następujące mniejszości: Ormianie, Grecy i Żydzi⁸.

Warto zaznaczyć, iż w Imperium Osmańskim religia była wyznacznikiem tożsamości jego mieszkańców, przy czym nie negowano istnienia wielu grup etnicznych i religijnych takich jak⁹: Ormianie, Arabowie, Grecy, Czerkiesi, Tatarzy, Żydzi, Asyryjczycy, Lazowie lub Czeczeni, a nauczanie w *medresech* (islamskich szkołach religijnych) odbywało się w trzech różnych językach: arabskim, perskim i kurdyjskim¹⁰. W 1923 r. powstało państwo oparte na nacjonalizmie tureckim, którego propagatorem był Mustafa Kemal

⁸ R. Krupiewska, *Współczesne dzieje narodu kurdyjskiego*, [w:] *International Conferene on Kurdish Studies*, ed. by A. Krasnowolska and M. Rzepka, Oriental Committe of Polish Academy fo Science – Cracow Branch, Kraków 2004, s. 235. Warto zauważyć, iż są to jedynie mniejszości religijne.

⁹ Współistnienie różnych religii i kultur w obrębie Imperium Osmańskiego nie zawsze opierało się na tolerancji i wzajemnym szacunku. Chodzi tutaj jedynie o konstrukcję tożsamości opartej na członkostwie w *ummie* – wspólnocie religijnej. W analizie innego typu nie można pominąć faktu, którym bez wątpienia było ludobójstwo Ormian dokonane przez władze sułtanatu w 1915 roku.

¹⁰ W Imperium Osmańskim istniały trzy języki oficjalnej administracji publicznej: turecki, ormiański i kurdyjski, ustanowione na mocy rozporządzenia z 1913 roku.

(Atatürk)¹¹. Na samym początku zaczął wprowadzać w życie tzw. sześć strzał swojego programu politycznego, który potem został nazwany kemalizmem. Opierał się on na ideach: nacjonalizmu, laicyzmu, republikanizmu, populizmu, etatyzmu i rewolucyjnego reformizmu¹².

Turecki nacjonalizm objawiał się głównie poprzez ograniczanie praw mniejszości etnicznych i religijnych, zamieszkujących tereny nowo powstałego państwa i był bezpośrednio wymierzony przeciwko mniejszości kurdyjskiej. W 1924 r. w Republice Tureckiej zabroniono używania słów takich jak: Kurd i Kurdystan. Kurdów zaczęto oficjalnie nazywać „Turkami Górskimi”, dowodząc, iż nazwa Kurd, wywodzi się od dźwięku przypominającego zgrzytanie śniegu pod butami w górach, który brzmi „kart kurt”. W 1925 r. zakazane zostało używanie języka kurdyjskiego w miejscach publicznych, który zaczęto określać mianem: „martwego języka” lub „języka, którym się nie mówi”. A rok później Turecki Kodeks Karny wprowadził klauzulę dotyczącą obrony tureckiego poczucia narodowości, co uderzyło bezpośrednio w manifestację kultury kurdyjskiej tj. folklor, poezję i pieśni. W 1930 r. wprowadzono ustawę, która zezwalała na tłumienie każdej rewolty kurdyjskiej na terenach państwa, co w praktyce sprowadzało się do represji ludności cywilnej¹³.

¹¹ Tożsamość mieszkańców Republiki Tureckiej opierała się na wspólnocie narodowej, która miała wspólne pochodzenie kulturowe, tradycje i język.

¹² Program sześciu strzał Kemalizmu (*Atatürkçülük*) został wprowadzony w życie w 1931 r., a następnie włączony do konstytucji w 1937 roku.

¹³ Po proklamowaniu Republiki Tureckiej w 1923 r., na przestrzeni lat miały miejsce powstania kurdyjskie (1925, 1927, 1936), które jednak nie cieszyły się dużym poparciem ludności kurdyjskiej i były bardziej skupione na waśniach klanowych i polityce plemienniej, niż wymierzone bezpośrednio w działalność rządu tureckiego. Zob. J. Bocheńska, *Między ciemnością i światłem. O kurdyjskiej tożsamości i kulturze*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2011, s. 173–176.

Szkoły kurdyjskie zostały zamknięte, obchodzenie świąt kurdyjskich zakazane, a publikacje w tym języku groziły aresztowaniem¹⁴.

Do lat 50-tych polityka Turcji opierała się na izolacji względem Kurdów, której towarzyszyło niedofinansowanie terenów wschodnich, jakie zamieszkiwali¹⁵. W latach 50-tych i 60-tych zaczęły powstawać ugrupowania polityczne, które sprzeciwiały się dyskryminacji i nawoływały do zmian¹⁶. Długoletnia polityka wyradawiania Kurdów doprowadziła, bowiem ludzi do utraty wiedzy na temat własnej kultury oraz braku znajomości języka ojczystego. W 1978 r. pod przewodnictwem Abdullaha Öcalana powstała partia PKK (Patiya Karkeren Kurdistan – Partia Pracujących Kurdystanu), która kilka lat później (1984 r.) wypowiedziała wojnę partyzancką państwu tureckiemu. W efekcie konflikt zbrojny pomiędzy Republiką a PKK pochłonął około czterdziestu tysięcy ofiar po obu stronach i przyniósł straty w wysokości 200 mln. dolarów, trzy miliony Kurdów zostało wysiedlonych z terenów wschodnich, a trzy tysiące kurdyjskich wiosek zginęło w płomieniach¹⁷.

W 1980 r., w Turcji miał miejsce zamach stanu, który obalił rząd Sülejmana Demirela a władzę w kraju przejęła Rada Bezpieczeństwa Narodowego. Zawieszono konstytucję i parlament oraz zdelegalizowano działalność wszystkich partii i związków zawodowych. Te wydarzenia były bezpośrednim następstwem atmosfery politycznej, jaka panowała w Republice pod koniec lat 70-tych. Brak stabilności gospodarczej oraz nasilenie się akcji terrorystycznych

¹⁴ Tamże, s. 171 – 172.

¹⁵ Dyskryminacji podlegały także inne mniejszości np. Grecy. W 1951 r. w Stambule miał miejsce ich pogrom.

¹⁶ W tym okresie dużą popularnością cieszyła się pokojowa organizacja Stowarzyszenie Rewolucyjnej Demokratycznej Kultury (Devrimci Demokratik Kültür Derneği), która działała do 1980 roku.

¹⁷ Sz. Jarosławski, *Kurdystan turecki – czyli ziemia spragniona dialogu*, <http://www.tolerancja.pl/?kurdystan-turecki-czyli-ziemia-spragniona-dialogu>, 168, [25.08.2015].

spowodowały, że nowe władze wymierzyły swoje działania przeciwko mniejszościom etnicznym i religijnym, które oskarżyły o destabilizowanie państwa¹⁸. W dziewięciu prowincjach południowo-wschodniej Turcji wprowadzony został stan wojenny, a następnie wyjątkowy (1987 r.), co w praktyce znów oznaczało represje ludności cywilnej. Na granicy miejscowości kurdyjskich zostały postawione tzw. checkpointy, a poruszający się po tamtym terenie ludzie byli kontrolowani przez wojsko¹⁹.

Następstwem zamachu stanu było uchwalenie nowej konstytucji w 1982 r., która obowiązuje do dziś i wspiera politykę nacjonalistyczną państwa. Poszczególne artykuły promują turecką tożsamość obywateli, która powinna być przez nich uzewnętrzniana na płaszczyźnie polityki, kultury i edukacji. I tak kolejno: art. 3 zawiera informacje dotyczące terytorium i języka („Państwo tureckie wraz ze swoim terytorium jest niepodzielną całością. Jego językiem jest turecki”²⁰); art. 42 traktuje o edukacji („Tylko język turecki może być uznany za język ojczysty obywateli, w którym będzie odbywać się edukacja”²¹) a art. 66 o narodowości („Każdy, kto jest związany z państwem tureckim poprzez obywatelstwo jest Turkiem”²²). Korekcie uległ także Kodeks Karny, do którego wprowadzony został art. 301, który głosi, iż przestępstwem jest „znieważenie narodu tu-

¹⁸ J. Zdanowski, *Historia Bliskiego Wschodu w XX wieku*, Ossolineum, Wrocław 2010, s. 346.

¹⁹ Realia życia z tego okresu opisuje wielu pisarzy kurdyjskich. Warto sięgnąć między innymi po opowiadanie *Droga Selahattina Buluta* lub *Szepał Hesenê Metê*, zob. *Fritillaria Kurdica. Bulletin of Kurdish Studies*, Pracownia Badań Kurdyjskich UJ, Kraków 2013, kurdishstudies.pl.

²⁰ J. Bocheńska, *Kurdystan i Turcja*, <http://www.tolerancja.pl/?kurdystan-turecki-wprowadzenie,167,,1>, [25.08.2015].

²¹ J. Bocheńska, *Zapomniani czy zasymilowani? Sytuacja mniejszości w Turcji*, <http://www.tolerancja.pl/?zapomniani-czy-zasymilowani-sytuacja-mniejszosci-w-turcji.,212>, [25.08.2015].

²² J. Bocheńska, *Kurdystan...*, wyd. cyt..

reckiego” (mówienie na przykład o ludobójstwie Oramian)²³. Wprowadzona została także ustawa antyterrorystyczna, która była wymierzona przeciwko separatystycznej propagandzie (głównie na wschodzie kraju).

W 1999 r. Abdullah Öcalan został schwytany przez turecką policję i skazany na karę dożywocia w więzieniu na wyspie Imrali.²⁴ Nie zmieniło to jednak faktu, iż jeszcze w 2000 r. na terenie Kurdystanu Północnego nadal obowiązywał stan wyjątkowy. Dwa lata później sytuacja uległa nieznacznej poprawie. W wyborach parlamentarnych zwyciężyła pro islamska partia AKP – Partia Sprawiedliwości i Rozwoju (Adalet ve Kalkınma Partisi)²⁵, która opowiadała się za zmianą polityki wobec mniejszości, zniesieniem kary śmierci oraz stanu wyjątkowego we wschodnich prowincjach, a także żądała prawa powrotu dla wysiedleńców i możliwości ubiegania się przez nich o rekompensatę z tytułu wysiedlenia. Doprowadziło to do zmiany polityki tureckiej względem Kurdów oraz polepszenie sytuacji ekonomicznej w kraju. W 2007 r. AKP ponownie wygrała wybory parlamentarne, a w 2013 r. Abdullah Öcalan ogłosił deklarację dotyczącą zakończenia konfliktu zbrojnego ze strony kurdyjskiej²⁶.

²³ J. Bocheńska, *Między...*, wyd. cyt., s. 197.

²⁴ Początkowo Öcalan został skazany na karę śmierci, ale cofnięto ją zanim wyrok został wykonany. Pod presją organizacji międzynarodowych sąd ostatecznie zmienił wyrok na dożywocie.

²⁵ Ustawa o Partiach Politycznych oraz Ustawa o Podstawowych Regulacjach Wyborczych określają, iż językiem kampanii wyborczej w Turcji może być jedynie turecki, który pełni funkcję oficjalnego języka Republiki. Inne języki, są uznane za „nieoficjalne”.

²⁶ Po raz pierwszy deklaracja została odczytana w obecności władz tureckich i spotkała się z pozytywnym, aczkolwiek sceptycznym odbiorem.

3. Użycie języka i edukacja

W latach dziewięćdziesiątych minionego wieku sytuacja Kurdów zaczęła się nieco poprawiać. W 1991 r. zezwolono na publikacje w innym języku niż turecki oraz na używanie kurdyjskiego w rozmowach prywatnych i pieśniach. W 2004 r. władze wydały pozwolenie na otwarcie kurdyjskich szkół, które oferowały płatny, prywatny kurs tego języka. Ceny kursów były jednak bardzo wysokie, a większość ludzi pochodziła z terenów wiejskich lub pracowała w większych miastach na słabo opłacanych posadach (także nielegalnie) i nie mogła sobie pozwolić na opłacenie lekcji. W efekcie niewielkie zainteresowanie kursami doprowadziło do ich wycofania i zamknięcia szkół. W 2005 r. rząd turecki zezwolił na nadawanie programów telewizyjnych i radiowych w języku kurdyjskim, a w 2008 w publicznej telewizji tureckiej otwarto kanał TRT 6, który nadawał w dialekcie kurmandżi oraz zaza. Inaugurację tego wydarzenia przeprowadził premier Recep Tayyp Erdoğan, wypowiadając kilka słów po kurdyjsku²⁷. Rok później na terenie całej Turcji zaczęto otwierać placówki edukacyjne, w których uczono o kulturze kurdyjskiej i jej językach. W tym okresie można także mówić o pokojowej demobilizacji bojówek kurdyjskich²⁸. W 2012 r. język kurdyjski został wprowadzony do szkół publicznych, w regionach gdzie dominowała ludność kurdyjska. Dzieci mogły uczyć się w nich dialektu kurmandżi oraz zaza (tylko w nielicznych przypadkach) od IV klasy, na jednej lekcji w tygodniu, jako języka do wyboru. Do użycia w piśmie dopuszczono także, do tej pory zakazane pod karą więzienia, litery kurdyjskiego alfabetu: w, q, x, dzięki czemu obywatele kurdyjskiego pochodzenia mogli zapisywać swoje imiona i na-

²⁷ W tle tego wydarzenia miały miejsce represje niepaństwowych mediów kurdyjskich.

²⁸ Zob. J. Bocheńska, *Między...* wyd. cyt., s.181.

zwiska we właściwej formie na oficjalnych dokumentach. Zezwolono także na przywrócenie kurdyjskich nazw miejscowości, ale tylko tych zmienionych po przewrocie wojskowym z 1980 roku²⁹.

W XXI w. wyraźnie widać podniesienie rangi kultury kurdyjskiej w Turcji, jednak wciąż placówki edukacyjne lub kulturowe inne niż tureckie nie mają wsparcia finansowego od rządu, a każda zmiana w programie nauczania musi zostać zatwierdzona przez władze tureckie, co rodzi wiele problemów. Ponadto w szkołach jednym z przedmiotów obowiązkowych jest religia, na której dzieci i młodzież uczą się wykładni prawa hanafickiego (jedna ze szkół islamu sannickiego). Co sprawia, że uczniowie innego wyznawania bywają dyskryminowani i nie nabywają wiedzy na temat własnej religii³⁰.

4. *Kurdyjskie placówki edukacyjne*³¹

Większość kurdyjskich placówek edukacyjnych, takich jak szkoły podstawowe, centra kulturowe oraz inne ośrodki nauczania to organizacje, które często powstają niezależnie od zakazów wynikających z przepisów prawa tureckiego³². Większość z nich prowadzi

²⁹ W praktyce na tablicach wciąż widnieją nazwy tureckie, a Kurdowie nieoficjalnie posługują się głównie nazwami w języku kurdyjskim. W licznych miejscach można spotkać tablicę zapisaną w obu językach. Częściej występują one na wchodzie kraju.

³⁰ Warto przypomnieć, iż wśród Kurdów występuje duża liczba jezydów, alewitów lub Ahl-e Haq.

³¹ Informacje zawarte w tej części artykułu w całości pochodzą z materiału badawczego, zebranego podczas wizyty studyjnej w Kurdystanie Północnym w ramach projektu „I know my rights!”, która miała miejsce w kwietniu bieżącego roku.

³² Według przytoczonego wcześniej art. 24 edukacja w Turcji może odbywać się jedynie w języku tureckim.

działalność nielegalną pod kurdyjskim szyldem i jest zarejestrowana z nazwą turecką o charakterze innym niż w rzeczywistości. Najczęściej instytucje te rejestrują swoją działalność, jako firmy handlowe lub usługowe, gdyż wnioski dotyczące niemieckich organizacji pozarządowych są odrzucone w trakcie rekrutacji. Mimo przeszkód placówki edukacyjne tego typu nierzadko ściśle współpracują z centrami kurdyjskimi w Europie Zachodniej i często działają na podobnych zasadach, co one – używają nowoczesnych środków przekazu i działają jawnie: zakładają strony na Facebooku, zamieszczają komentarze na Twitterze, prowadzą strony internetowe, gdzie oferują kursy przez aplikację Skype oraz stosują nowoczesne metody nauczania zaczerpnięte z takich krajów jak: Szwecja, czy Finlandia. Placówki te zapewniają także podręczniki, które zazwyczaj sprowadzają z zagranicy na własny koszt lub opracowują samodzielnie i drukują na miejscu. Praca w takich organizacjach jest często wolontariatem, co oznacza, iż nauczyciele i wykładowcy nie dostają wynagrodzenia za prowadzenie lekcji.

5. Organizacja Kurdi Der

Przykładem instytucji tego typu jest organizacja Kurdi Der, której siedziba mieści się w Diyarbakir (kurd. Amed) – stolicy Kurdystanu Północnego. Współpracuje ona z większą organizacją o nazwie Kurd Der (Kurdish Democracy Culture and Solidarity Association, zał. 2004), która zajmuje się promocją edukacji w języku kurdyjskim na terenie całej Turcji oraz polepszaniem sytuacji związanej z prawami człowieka. W budynku wynajmowanym przez Kurdi Der pracuje niewielka liczba nauczycieli języka, a organizacja prowadzi kursy dla chętnych, którzy ukończyli 15 lat³³. W programie znajdują

³³ Prowadzenie kursów z języka kurdyjskiego poza szkołą państwową jest w Turcji nielegalne.

się trzy poziomy nauczania (w dialekcie kurmandži oraz zaza): zero-
rowy, kurs przeznaczony dla studentów oraz dla tych, którzy nie
studiują, bądź są absolwentami danej uczelni³⁴. Każdy kurs trwa trzy
miesiące (lekcje odbywają się dwa razy w tygodniu), a po zakończe-
niu uczestnicy otrzymują certyfikat znajomości języka kurdyjskiego
na danym poziomie. Prowadzone są także zajęcia przygotowujące
przyszłych nauczycieli języka kurdyjskiego. W Turcji niewiele jest
miejsc, gdzie można nabyć legalnie takie umiejętności (jednym
z nich jest Uniwersytet w Mardin, o czym poniżej), a ich posiadanie
także nie gwarantuje zawrotnej kariery, a nawet może utrudnić zdo-
bycie pracy, dlatego absolwenci kursów często nie wspominają
o tym w swoich życiorysach. 05.04.2015 r. w siedzibie Kurdi Der
prowadzono osiem różnych kursów, z czego pracowali tam także
Ormianie nauczający swojego języka.

Dewizą organizacji jest zasada, mówiąca, że język służy nie
tylko komunikacji, ale podkreśla własną tożsamość danej jednostki
oraz chroni przed turecką asymilacją. Nie zawsze jednak sprowadza
się to do praktyki, gdyż duża liczba rodzin nie uczy swoich dzieci
rodzimego języka, a ludzie nadal boją się go używać na terenach
znajdujących się poza Kurdystanem Północnym. Znajomość kurdyj-
skiego nie gwarantuje zdobycia pracy, a publiczna edukacja prowa-
dzona jest po turecku, dlatego większość dzieci porozumiewa się
w szkole za jego pomocą. Popkultura kurdyjska nie cieszy się popu-
larnością w takim stopniu, jak turecka, a literatura dopiero od nie-
dawna walczy z zapomnieniem. Przy czym warto pamiętać o tym,
iż nie zawsze znajomość języka w mowie przekłada się na umiejęt-
ność czytania i pisanie w nim.

³⁴ Pierwszy kurs jest bezpłatny, za dwa pozostałe uiszczana jest symbolicz-
na opłata, którą organizacja przeznaczona na materiały edukacyjne dla kursan-
tów.

6. Szkoła podstawowa w Diyarbakir

Inną instytucją wartą omówienia jest kurdyjska szkoła podstawowa Ferzada Kemangera – Dibistana Seretaŷî Ya Ferzad Kemanger, która także mieści się w Diyarbakir³⁵. W Republice Tureckiej zakładanie placówek oświatowych, które konkurują z publicznym systemem nauczania jest zakazane. Mimo to poza Amed, kurdyjskie szkoły podstawowe istnieją jeszcze w dwóch innych miejscowościach: Dżazire oraz Yukusekowie. Szkoła Kemangera została założona 15.08.2014 r. i współpracuje z trzema organizacjami działającymi na rzecz kultury i języka Kurdów a w tym z Kurdi Der. W szkole pracuje ośmiu nauczycieli, spośród nich trzech tworzy radę, podejmującą najważniejsze decyzje administracyjne. Nauczyciele wspólnie decydują o treści podręczników, które sami przygotowują i drukują na własny koszt. Edukacja odbywa się całkowicie w języku kurdyjskim, obejmuje takie przedmioty jak: matematyka, literatura (w tym czytanie i pisanie), sport, muzyka, plastyka, oraz wiedza o historii i kulturze. W szkole podstawowej w Amed stosowane są metody nauczania wybrane przez nauczycieli i rodziców zapisanych do niej dzieci – indywidualne podejście do ucznia, kolektywizm oraz równość płci. Co ciekawe w szkole nie ma negatywnych stopni, a rodzice są odpowiedzialni za gotowanie posiłków dla dzieci.

Szkoła Kemangera istnieje w Diyarbakir poza tureckim prawem. W przeciągu niespełna roku doświadczyła trzech interwencji tureckiej policji, a jej wyposażenie kilkakrotnie zostało zdewastowane, nauczyciele zaś zastraszani. Mimo starań kadry oraz wielu dowodów odwagi wciąż pozostaje pytanie: co się stanie z dziećmi, które ją ukończą? W Republice Tureckiej nie ma jeszcze odpowied-

³⁵ Ferzad Kemanger był Kurdem irańskiego pochodzenia, nauczycielem i poetą, został oskarżony o działalność terrorystyczną, a 09.05.2010 r. skazany na śmierć przez Sąd Rewolucyjny w Iranie.

nich gimnazjów, gdzie uczniowie mogliby kontynuować swoją edukację w języku kurdyjskim. A brak odpowiedniej wiedzy, która jest przekazywana w tureckich szkołach publicznych może doprowadzić do wykluczenia absolwentów szkoły podstawowej w Amed, nie tylko z perspektywy dalszej edukacji, ale także z rynku pracy.

7. Uniwersytet Artüklu w Mardin

W 2009 r. Rada do Spraw Szkolnictwa Wyższego w Turcji przyjęła wniosek Uniwersytetu Artüklu w Mardin o ustanowienie Instytutu Żywych Języków, w którym powstała Katedra Języka i Kultury Kurdyjskiej, gdzie dzisiaj wykładane są przedmioty dotyczące kultury, historii, literatury i języka Kurdów. Uniwersytet oferuje studia dwustopniowe oraz zdobycie wykształcenia w zależności od potrzeb – z tytułem dyplomowanego magistra studiów kurdyjskich lub nauczyciela języka kurdyjskiego. Podobnie jak w przypadku szkoły podstawowej w Amed, na Uniwersytecie w Mardin wykładająca kadra sama opracowuje podręczniki do nauczania języka. Jednak to, co wyróżnia go na tle innych placówek oświatowych, to możliwość nauczania się wszystkich dialektów kurdyjskiego, zapisywanych w różnych alfabetach: kurmandzi, sorani oraz zaza (dmli). W dniu 09.04.2015 r. liczba absolwentów tego uniwersytetu liczyła ponad sto osób.

W Republice Tureckiej znajdują się także inne uniwersytety, w których nauka języka kurdyjskiego oraz przedmiotów dotyczących kultury Kurdów jest możliwa: Uniwersytet Alparslana w Mus³⁶, Uniwersytet Dicle w Diyarbakir, Uniwersytet Bilkent w Ankarze oraz Uniwersytety Bilgi i Sabanci w Stambule. Problemem, z jakim muszą zmierzyć się absolwenci kierunków o tematyce kurdyjskiej na

³⁶ Jest to pierwszy uniwersytet, na którym zostały uruchomione zajęcia dotyczące tematyki kurdyjskiej.

tych uniwersytetach jest późniejsza kariera zawodowa. Otrzymując tytuł nauczyciela języka kurdyjskiego trudno jest w Turcji znaleźć pracę w zawodzie. Mimo dużego zapotrzebowania na tą profesję przez takie placówki edukacyjne jak na przykład Kurdi Der, samych instytucji jest jeszcze za mało, aby zapełnić stanowiska świeżo wyedukowaną kadrą z uniwersytetów. Zdarza się również tak, iż aktywni społecznie nauczyciele wykładający ten język w szkołach są deportowani przez władze tureckie do miejscowości, gdzie nie ma Kurdów, a większość mieszkańców to tureccy nacjonalisci³⁷.

8. Obóz uchodźców kurdyjskich w Suruç

Kolejnym przykładem kurdyjskiej edukacji w Turcji są obozy dla kurdyjskich uchodźców z Syrii, które znajdują się na obrzeżach miejscowości Suruç, położonej kilkanaście kilometrów na północ od syryjskiego miasta Kobane³⁸. 7 kwietnia bieżącego roku na terenie jednego z obozów znajdowało się około czterech tysięcy dzieci, dla których prowadzone były lekcje przez dziesięciu nauczycieli wolontariuszy³⁹. Dzieci przydzielone zostały do grup wieko-

³⁷ Informacje pochodzą ze spotkania w siedzibie organizacji Eğitim Sen, która miała miejsce w Diyarbakir 6 kwietnia bieżącego roku. Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası to lewicowy związek zawodowy nauczycieli oraz ludzi związanych z działalnością edukacyjną w Turcji.

³⁸ Pomoc humanitarną dla uchodźców w obozie, który odwiedziliśmy zapewniały władze miejskie Suruç, które składają się z członków partii BDP. Jest to partia lewicowa, turecka i pro kurdyjska, której założenia i działalność opierają się na budowaniu pokoju i dialogu w oparciu o głos kultury. BDP stara się reaktywować utraconą kulturę od zapomnienia poprzez instytucjonalizację zjawisk kultury. Członkowie partii zajmują się w Suruç administracją obozów oraz zagospodarowaniem przestrzeni lokalnej dla kurdyjskich uchodźców z Syrii.

³⁹ Obecnie w obozach zlokalizowanych na obrzeżach Suruç znajduje się około dwudziestu pięciu tysięcy ludzi (głównie kobiet i dzieci), którzy

wych i utworzyły klasy po około dwadzieścia osób. Zajęcia, na których uczą się języka oraz takich przedmiotów jak matematyka, czy muzyka odbywają się po trzy godziny każdego dnia (od 8.00 do 11.00 oraz od 11.00 do 16.00). Mimo, że nauczyciele koncentrują się na grupie wiekowej od trzech do sześciu lat, gdyż takich uczniów mają najwięcej, starsze dzieci mają dodatkową możliwość nauki języka angielskiego lub arabskiego (większość z nich mówi po arabsku). Materiały do nauki oraz wsparcie finansowe zapewniają dzieciom takie organizacje jak: Kurdi Der, Eğitim Sen, Sazija Zabane Kurdi oraz DRC (Danish Refugee Council).

Ludzie przybywający do obozów w Suruç często nie określają siebie mianem uchodźców. Teren, na który emigrują to obszar Kurdystanu Północnego, a więc ich ojczyzny – Kurdystanu, jako całości niepodzielonego na północ, południe, wschód i zachód – dlatego walka o każdy skrawek ziemi staje się bardzo istotna, a poszerzanie świadomości własnego pochodzenia kluczowe w walce z rządem tureckim. Większość obozów znajduje się pod wpływem pro kurdyjskiej partii BDP – Partii Pokoju i Demokracji (Partiya Aştî û Demokrasiyê), która dba o edukację najmłodszych w obozach. Z Syrii przybywa także wielu doświadczonych nauczycieli, którzy jako wolontariusze poświęcają się pracy dla dzieci na obrzeżach Suruç, propagując idee kolektywizmu i równości płci⁴⁰.

mieszkają w obozach. Każdy obóz liczy osiem namiotów, w których mieszczą się całe rodziny – po kilka, a nawet kilkanaście osób.

⁴⁰ Kolektywizm i równość płci to idee, które dominują nie tylko w obrębie kurdyjskiej edukacji, ale także w nieoficjalnej administracji i ośrodkach kulturowych. Jest to związane z treścią odezwy, jaką wystosował Abdula Öcalan w 2013 r., nawołując do równości płci i kultury (tereny Turcji wschodniej zamieszkują także: Asyryjczycy, Arabowie i Ormianie).

Podsumowanie

Podsumowując powyższe rozważania warto zwrócić uwagę na fakt, iż edukacja w języku ojczystym jest bardzo ważnym elementem konstruowania tożsamości narodowej i kulturowej danej społeczności. Cytowany przez Joannę Bocheńską Joshua Aaron Fishman, dowodzi, iż kiedy człowiek traci możliwość porozumiewania się w rodzimym języku, traci także podstawę swojej tożsamości oraz poczucie więzów społecznych. Prowadzi to do braku zrozumienia siebie i otoczenia, a w efekcie rodzi wewnętrzną frustrację, która może znajdować ujście w społecznych zaburzeniach i przemocy⁴¹. Dodatkowo badania przeprowadzone przez Hajdara Dileyna dowodzą, iż edukacja w języku rodzimym poprawnie wpływa na samoświadomość, lepsze przyswajanie drugiego języka oraz umożliwia zdobywanie lepszych wyników w nauce⁴² i adaptację jednostki do zasad, według których żyje dana grupa społeczna. Zwracając uwagę na konkretne działania władz tureckich w tym kontekście, które są wymierzone przeciwko mniejszości kurdyjskiej, Kriistina Koivunen nazywa je mianem *etnocydu* – kulturalnego genocydu⁴³. Dlatego trzeba podkreślić fakt, iż kroki, jakie należy podjąć, aby rozwiązać problem edukacji mniejszości w Republice Tureckiej są związane z respektowaniem ich praw, zakończeniem prześladowań oraz odejściem od negatywnego traktowania edukacji wielojęzycznej⁴⁴. Do tej pory starania Kurdów o utworzenie nauczania w języku ro-

⁴¹ J. Bocheńska, *Między...*, wyd. cyt..., s. 192.

⁴² H. Dilejn, *Mother Tongue Education, Sweden Model and Kurdish, tamże*, s. 43.

⁴³ K. Koivunen, *Niewidzialna wojna w Północnym Kurdystanie*, University of Helsinki, Helsinki 2002, pp. 229.

⁴⁴ N. Kaya, *Government Policies for Education Rights of Minorities From Party of Union and Progress Period to Today – Essential Issues of Minority Schools*, [w:] *Mother – Tongue Based Education: Models, Restrictions and Possibilities*, Kurd Der, April 2014, s. 6.

dzimym w różnych instytucjach edukacyjnych doprowadziły do powstania nowych możliwości, które wciąż nie są wystarczające na przykład w szkole na jednej lekcji tygodniowo dzieci nie są w stanie nauczyć się własnego języka. Mimo zakazów, wynikających bezpośrednio z konstytucji wciąż podejmowane są nowe działania edukacyjne, a dzięki czerpaniu z doświadczenia życia na emigracji oraz wzorców zachodnich być może podwójne życie Kurdów w Turcji ulegnie kiedyś zmianie na lepsze.